

ÜHEST AEGUMATUST TEOSEST

Vana Kannel IX. Lüganuse regilaulud. Koostajad Ruth Mirov, Edna Tuvi. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2009. 952 lk.

Paljude uurijate sõnul on regilaulud meie rahvaluule kõige vanem ja kõige omapärasem rühm. Seega pälvib tähelepanu iga rahvalauluväljaanne, eriti veel siis, kui on tegu koondväljaandega. Tõsi on seegi, et „Monumenta Estoniae antiquae” esimese seeria – „Vana Kandle” – koostamine ja avaldamine näikse olevat ülemääraselt raske. Nii on 137 aasta jooksul avaldatud vaid 10 „Vana Kandle” (edaspidi VK) väljaannet. Väike trööst on see, et taasiseseisvunud Eestis on avaldatud juba kuue kihelkonna lauluaines: Kihnu (kahe köites: 1997, 2003), Jõhvi ja Iisaku (ühes köites: 1999), Lüganuse (2009), Paide ja Anna (ühes köites: 2012). Niisiis on lootust, et VK koostamine ja avaldamine võib kiirenedada.

Ka VK köite retsenseerimine on raske ja enamasti tänamatu töö: esiteks tuleks iseloomustada kihelkonna lauluvara, teiseks selle edastamist. Aga enne lauluvara tutvustamist olgu siin toodud mõned üldandmed, mis iseloomustavad ka lauluainest. VK Lüganuse

köites on 552 tüübinimetuse all 1320 teksti. Lisades on väljaspool numeraatsiooni edastatud veel 27 lauluteksti. Silmatorkav on ühevარიandiliste tüüpide arv: 286 (üle 50 % tüüpidest). Huvitavalt ilmneb sama suhe ka kogumises. Kogujaid on 83, neist 35 on kirja pannud ainult üks-kaks lauluteksti. Laulude esitajaid on 235 (lisaks anonüümsed lauljad). Üheainsa lauluga on esindatud 90 isikut. Kõik see viitab kogumistöö ebaintensiivsusele.

Ometi on Lüganuse – nagu teisedki nn rannikumurde alalt pärinevad – laulud silmapaistvalt head. Nad on n-ö klassikalised regivärsid. Tähelepanuväärne on nende lähedus Karjala runodele. Ilmekaks näiteks on siin laul „Naise hukkaja” (lk 168–169), mis mõjub lausa vastava Karjala runo variatsioonina. Eripära on jaanilaulude puudumine Lüganusel – nagu Haljalaski. Ka Jõhvis on noteeritud ainult kaks jaanilaulu (üks päris Vaivara piirilt). Eraldi uurimist vajaks jaanilaulude puudumine rannikumurde alal. Kas vihma tõrjuvate või paluvate laulude puudumine – Haljalas ja Jõhvis on need tuntud – on seletatav kogumistöö hõredusega? Ka kupja teema on Lüganuse lauludes üllatavalt tagasihoidlik (ainult neli lau-

lutüüpi – Haljalas 11, Jõhvis ja Iisakus 20). Puudub ka nn nimesõim. Ent siin näikse olevat ka ainuomast lauluainest, mida mujal – senise teadmuse põhjal – ei tunta. Vastava sissevaate saame tüübinimetuste võrdlevast registrist (lk 836–862). Kuna võrdlemiseks on VK köidete kõrval kasutatud ka haardeulatusest mahukaid antoloogiaid, tundub paralleelita jäänud tekstide seostamine ainult Lügenusega üsna usutav. Selliseid tekste on 77, tubli seitsmendik tüüpide arvust. Torkab silma, et neid on kõige rohkem pulmalaulude all (12 tüüpi). Abielulaulud lisavad 9, laulud noortest ning armastusest ja kosjadest kumbki 8 tüüpi. Teistes laulurühmades on selliseid juba vähem. Märkima peab küll seda, et väga traditsioonipärastest nõidussõnadest on tervelt neli (nr 534, 536, 537 ja 539) seni ainult Lügenuses tuntud.

Küllap on loomulik, et seesugused pärinevad eeskätt suurlaulikutelt. Tõstaksin siin esile Mai Alasit terviklike lühilauludega, mis ei jäta kahtlustki, et tegemist võiks olla fragmendiga. Näiteks laulutüüp 364 „Suud ei anna soldatille“:

*Suud ei anna soldatille,
kaula'n kiera kapralille,
selga siersantidelle –
pää püöran perepojale,
suu kieran sulasmehele* (lk 528).

Eelnevast ilmneb, et Lügenuse oli üsna oluline lauluala. Tema mahajäämus naabritest johtub ilmselt kogumistööst, mida on pidurdanud ka geograafilised tingimused: hajali külad soode vahel. Ent olgem tänulikud sellegi eest, mis meil on.

Köite struktuur on traditsiooniline. Toimetajate eessõnas (lk 5–7) tutvustatakse koostamislugu, mainitakse eeskujuna VK kaheksandat köidet, tänatakse kaastegijaid ja toetajaid. Järgnevad sissejuhatavad artiklid lauluainese pa-

remaks mõistmiseks. Esimene on Mari Musta ülevaade Lügenuse murrakust (lk 11–29). Käsitlus on kompaktne, ühtlasi ülevaatlik. Minu arvamust mööda seni parim keelekäsitlus VK köidetes. Järgneb Margus Matsoni ülevaade kihelkonna ajaloost (lk 30–59). Käsitlus on püüdliselt faktirohke (182 viidet 30 lehekülje peale), ent tundub lõppevat pisut vara: viite 1 järgi 1917. aastal, ent käsitluse järgi Esimese maailmasõjaga. Ehk võinuks ülevaadet pisut laiendada kihelkondade tegeliku kadumiseni kahekümnendate aastate esimesel poolel. Muide, tabeli 2 puhul (lk 46) puudame aastaarvu 2. ja 3. tulbas. Edasi tuleb Ruth Mirovi ülevaade rahvaluule – tegelikult muidugi rahvalaulude – kogumisest Lügenuse kihelkonnas (lk 60–84). Ülevaade on põhjalik, Mihkel Veske osas ka uudne. Ülevaate lõpp on iseloomustav: Lügenuse regilaulude esimesed kirjanekud pärinevad aastast 1875, viimased aastast 1979. Need sada aastat kajastavad regivärsitraditsiooni hääbumist Lügenuse kihelkonnas (lk 82). Järgneb R. Mirovi käsitlus „Lügenuse regilaulud“ (lk 85–108), kus antakse regilaulude iseloomustus ning selgitatakse ja põhjendatakse ühe ja teise laulurühma kokkupanu. See on hästi sõnastatud, materjali olemust tabav ja huviga loetav. Häirima hakkab ehk pidev võrdlus Jõhviga. Kas või vahelduseks võinuks ju viidata Haljalalegi. Edna Tuvi annab ülevaate regiviisidest (lk 109–119). See on muidu asjalik, kuid puudame arve: mitu viisi on Lügenuselt ülepea jäädvustatud (põhiviisid ja variandid)? Arvandmed on vajalikud näiteks võrdlustes. Pildimaterjal on asjalik. Mõistagi oodanuks rohkem pilte laulikutest – aga kust neid võtta! Eks sama häda ole teisteski VK köidetes. Kaart (lk 96 jj) on loetav, kuid kihelkonna piir võinuks siiski märgitud olla. Ebameeldiva üllatuse valmistab kasutatud kirjanduse loetelu puudumine. Artiklite lõpus olevate viidete

kaudu saab kirjanduse muidugi kätte, aga kokkuvõtlik loetelu olnuks siiski vajalik. Tegu võib olla koostaja väheste kogemustega või ka ajateguriga (köite valmimise tähtaeg sundis kiirustama). Lühenditele (lk 120–122) järgneb teose peaosa: regilaulude tekstid (lk 125–739).

Tekstid on jagatud loomulikult lüroepikaks (lk 125–211) ja lüürikaks (lk 215–739). Lüroepika jaguneb omakorda kuude rühma: müütilised laulud (7 tüüpi), laulud ebatavalistest juhtumustest (8 tüüpi), laulud noortest ja peresuhetest (11 tüüpi), laulud küla ja mõisa suhetest (3 tüüpi), laulud sõjast ja nekrutist (15 tüüpi) ning legendid (1 tüüp). Lüürika jaguneb 19 temaatiliseks rühmaks. Vahemärkusena olgu öeldud, et temaatiline jaotus ei eita ega välista funktsionaalsust. Funktsionaalsed rühmad on ainult surutud temaatilisse struktuuri, mis on kindlasti ülevaatlikum kui ERA esindajate kasutatud liigitus. Aga see selleks. Antud köite lüürika on liigitatud järgmiselt: loodus (14 tüüpi), töö ja töötægija (70 tüüpi seitsmes alaosas), orjapõlv (31 tüüpi viies alaosas), sotsiaalsed suhted külas (21 tüüpi kahes osas), vaeslaps (15 tüüpi kolmes osas), küla argipäev (38 tüüpi viies osas), laulik ja laulmine (23 tüüpi kolmes osas), kiik ja kiikumine (7 tüüpi), pühad ja lõbustused (25 tüüpi neljas osas), kodu ja lapsepõlv (11 tüüpi kolmes osas), noorus (46 tüüpi kahes osas), armastus ja kosjad (45 tüüpi viies osas), pulmalaulud (60 tüüpi 12 osas), abielu (44 tüüpi viies osas), lastelaulud (23 tüüpi neljas osas), mõistatuslaulud (1 tüüp), loodushäälendid (10 tüüpi neljas osas), nõidussõnad (19 tüüpi viies osas) ja obstsöõnsed laulud (7 tüüpi). Tüüpide kujundamine näikse rahuldavam. Küsitavusi tunnukse kahe tüübi osas. Laulutüübi 489 variandid 4 ja 5 (lk 646–647) on omavahel suuremas seoses kui teiste teisenditega. Loeksin

need omaette tüübiks. Ka tüübi 496 variandid 8 ja 9 (lk 655) tunnukse kuuluvat omaette tüüpi. Paraku on tüübi määramine suhteliselt subjektiivne ja selles võivad arvamused pörkuda. „Õige tüüp” on suuresti arvamuse asi ja alati hea vaidlusaine. Sestap rõhutasin, et eelöeldu on minu arvamus ega tähenda ilmtingimata koostaja eksemust või viga. Meeldiv üllatus on pulmalaulude tsükkel koos kombekirjeldusega (lk 594–600). Muidugi võinuks pulmakirjelduse anda sissejuhatuses või lisa, aga koos lauludega on see palju informatiivsem, nii laulude kui ka kommete osas. Ehk peaks seda teistelegi VK koostajatele soovitada eeskujuks võtta (aga mõistagi mõõdukalt – VK on ju ikkagi laulude väljaanne). Lisad (lk 743–757) annavad näiteid ühelt poolt ebaautentsetest, n-ö „isetehtud” regilauludest, teiselt poolt nn siirdevormilistest lauludest, mis kajastavad regilaulu ümberkujunemist uueks rahvalauluks. Mina järjestanuks lisad küll teisiti (loogilisemalt?): 2., 4., 3., 1. Lisa 5 ei sisalda laule, vaid annab pulmakirjelduse.

Järgneb „Sõnaseletused” (lk 758–804). See näikse köite kõige vaidlustatavam osa. Siin olnuks kindlasti abi kollektiivsest arutelust, mille puudumist kurdeti eessõnas. Palju ruumi on võtnud *h*-ta ja *h*-ga sõnade eraldamine. Sobiv olnuks lähtuda näitest: *eng ~ heng ~ hing* (lk 761), selmet viidata *aan* – vt *haan* jpt. Mõnikord on viidatud sõna puudu (nt *haotama*). Mõnikord ei taha leppida seletusega. Näiteks *amarajalg* (lk 759) seletusele võinuks lisada: lapseohtu, väeti. *Keelekõlks* (lk 767) on eelkõige laulmine (vt nt tekste 543, 567, 568). *Poolsaapa* (lk 786) seletus on lihtsustatud. Peaks olema: poole sääreni ulatuv nõõritav, nõõbitav või kummidega varustatud pidulik jalanõu. Miks *sagar* esineb kaks korda (lk 790)? Seletatud on ohtrasti, mõnikord ehk tarbetult. Kas vajavad seletust nt *hu-*

mal, hämarik, moonamees, sulasmees, mõök, pulk jpt? Aga ega küll küllale liiga tee!

Sõnaseletustele järgnevad mitmed loendid. Esimene on kogujate loend (lk 805–812). Nimed on varustatud saada olnud andmetega: eludaatumid, amet, kogumisaeg. Kogujatest on esimene Hindrik Prants 137 tekstiga. Hurda korrespondendile järgnevad kolm stipendiaati: Mihkel Ostrov (130 teksti), Oskar Kallas (118 teksti) ja Kristjan Haho (111 teksti). Järgnevad on saanud Lüganuselt tunduvalt vähem rahvalaule. Juba kogujate arv – 83 – viitab hajususele nii ajas kui ka ruumis. Järgneb laulikute loend (lk 813–826). Siingi on nimedele lisatud saada olnud andmestik, kõigile vähemalt kogumisaeg. Loend hõlmab 235 nime (lisaks nimetud tekstid). Ühe tekstiga on esindatud 90 isikut, 2–5 tekstiga 95. Tõelised laulikud tunduvad olevat Mai Alasi (125 teksti), Liisa Kriisa (54 teksti), Liisi Rikka (49 teksti) ja Juula Kaahur (46 teksti). Õpilasi on 53. Laulvaid mehi on 53, enamik neist on esitanud üheainsa laulu. On siiski ka ulatuslikuma repertuaariga meeslaulikuid: Mihkel Peterson (19 laulu) ja Mihkel Thomson (16 laulu). Edasi tuleb loend kohtadest, kust laulud kirja pandud (lk 827–831). See on uudislik. Seni oli vastav loend VK kaheksandas köites eristamiseks Jõhvist ja Iisakust pärinevaid laule. Antud köites selle järele otest vajadust pole, aga küllap on kodu-uurijad ja teisedki antud loendi eest tänuhõlpsid. Loendis on 66 kohta. Kõige n-õ produktiivsem näikse olnud Lüganuse vaestemaja ja küla. Rohket materjali on pakkunud ka Irvala küla, Aidu ja Aidu-Nõmme küla, Püssi mõis ja küla ning Saka küla. Mujalt on laule juba vähem.

Edna Tuvi viisitüüpide loend (lk 832–835) on vajalik, aga viiside arvu ikka ei anta. Kui ma lugemisel ei eksinud, sain 153 viisi, mis on tubli saavutus. Järgneb kohustuslikuks muutunud

tüübinimede võrdlev register (lk 836–862). Kuni iga laulu-uuri ja publitseeri-rija ajab tüübistamisel ja tüübinimetamisel oma joru, on selline register paratamatu sedastamaks ühist lauluainest erinevates väljaannetes. Register näikse asjakohane. Liigilis-tüpoloogiline register (lk 863–881) õigupoolest kordab sisukorda selle erinevusega, et toob ära tüpoloogiliselt olulised liited ja variantide arvu. Ikkagi tuleks kaaluda, kas poleks võimalik seda seostada sisukorra või näiteks alfabeetilise registriga. Võidaksime paarkümmend lehekülge. Alfabeetiline register (lk 882–895) on muidugi vajalik, kuna laulunimetused on stabiilsemad või ka aimatavamad kui nende paigutus johtuvalt liigitusest.

Edasi tuleb teose ingliskeelne kokkuvõte (lk 896–944), mis on muidugi tervitatav. See peaks olema praegusest sisukam ja põhjalikum, näidates ära kõik teose alaosalad. Kahtlust äratav aga laulude resümeeerimine. Omal ajal olid resümeeed vene- ja saksakeelsed. Küsisin kunagi saksa kolleegidelt, kas need annavad midagigi? Sakslaste vastused olid küll viisakalt positiivsed, kuid sisult skeptilised. Nii et kahtlen resümeeide otstarbekuses, eriti lüüriliste laulude osas.

Mida öelda kokkuvõtteks? Lüganuse lauluaines on hea ja suuresti omapärane. Köite struktuur on traditsiooniliselt otstarbekas, sisaldades kõik vajalikud osised. Uudislik on loend laulude kirjanekute kohtadest. Ehk võiks see olla eeskujuks teistelegi VK koostajatele. Lüganuse köite ilmumine on tervitatav. Oleks ehk asjakohane meenutada Jakob Hurda soovi – kirjavahetuses Kaarle Krohniga –, et esmajoones tuleks avaldada Virumaa laulud. Selleks jõudu tulevastele ja tänu senistele tegijatele, eriti käesoleva köite kokkupanijatele, kelle töö on avardanud meie vaa- det regilaulule.

ÜLO TEDRE